

**UNIVERSITATEA „BABEȘ – BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”**

ETHOSUL MISIONAR ORTODOX

Teză de doctorat

REZUMAT

Îndrumător științific:

Pr. Prof. Univ. Dr. VALER BEL

Doctorand:

Pr. Prof. ADRIAN CHERHAȚ

**Cluj-Napoca
2014**

Rezumat al tezei de doctorat

Cuvinte cheie: *ethos misionar, trimis, Sfânta Treime, Euharistie, Biserică, Tradiție, Scriptură, Biserică locală, autocefalie, parohie, Sfânta Liturghie, asceză, familie, etică, filantropie, secularizare.*

Modul de gândire creștin ortodox nu a dat niciodată o atenție exclusivă misiunii Bisericii ca element distinct al vieții ei, separat de celelalte manifestări ale credinței. Activitatea misionară a Bisericii a fost întotdeauna privită în gândirea teologică ortodoxă ca dinamism al vieții creștine în întregul său, fără să se recurgă la o dezvoltare sistematică exclusivă asupra acestui subiect. În esență misiunea creștină, din punct de vedere ortodox, se identifică întotdeauna cu întregul spectru al vieții și activității Bisericii în lume, având la bază Tradiția apostolică privitoare la păstrarea învățaturii celei adevărate și practica viețuirii creștine în lume. O abordare a misiunii creștine înseamnă o referință la viața întreagă a Bisericii sub toate aspectele ei, care are ca scop transformarea treptată a lumii de aici în Împărăție a lui Dumnezeu.

Lucrarea de față, intitulată *Ethosul misionar ortodox*, încearcă să lămurească pe cât este posibil înțelesul misiunii creștine așa cum s-a păstrat și transmis de-a lungul timpului în Biserica Ortodoxă Răsăriteană. Această abordare este absolut necesară astăzi, într-o epocă globalizantă și secularizată, atât pentru creștinii apuseni, care trebuie să vadă în misiunea Bisericii Ortodoxe starea ei de a fi ca o continuă revelare și mărturisire a Adevărului veșnic, cât și pentru creștinii ortodocși, care s-au obișnuit până la încremenire cu această viață bisericească în esență misionară, încât nu-i mai percep sensul adânc și sunt tentați să adopte forme și înțelesuri occidentale în ceea ce privește lucrarea misionară în lume. Redescoperirea propriei Tradiții în valențele ei misionare prin excelență devine o prioritate pentru orice mărturisitor ortodox în societatea actuală gregară și confuză din punct de vedere religios.

Ethosul misionar ortodox nu poate fi înțeles fără a lua în considerare noțiuni teologice, instituții bisericești și realizări sociale, precum: Sfânta Treime, Biserică, comunitate locală, autocefalie, Liturghie, filantropie. Acest spirit misionar al Ortodoxiei este determinat atât de Sfânta Tradiție a Bisericii, cât și de condițiile istorice în care se desfășoară viața creștină. Misiunea Bisericii nu este un compartiment separat în viața acesteia, ci este ethosul și sufletul

care pătrunde toate aspectele vieții Bisericii: legătura sa directă cu Dumnezeu, cugetul său, structura sa, viziunea sa asupra persoanei umane și a întregii creații, precum și atitudinea și acțiunea sa față de lume în care Biserica Îl mărturisește pe Hristos.

Misiunea creștină ortodoxă înseamnă de fapt transmiterea Sfintei Tradiții a Bisericii ca mod de viață în comuniune cu Sfânta Treime către fiecare generație pentru transformarea lumii în Împărăție a lui Dumnezeu. De-a lungul timpului, Biserica Ortodoxă Răsăriteană și-a manifestat constant un ethos misionar specific prin bogăția viziunii sale teologice, proximitatea cultului liturgic, profunzimea spiritualității filocalice, libertatea pastorală față de constrângerile istorice și mai ales prin iconomia canonică nedeterminată. Ethosul misionar ortodox se arată în trei dimensiuni fundamentale ale vieții Bisericii, cele care susțin unitatea concretă a Ortodoxiei: adevărul de credință cuprins în mărturia biblică și doctrinară, organizarea administrativă cuprinsă în normele canonice și disciplinare și viața liturgică cuprinsă în cultul divin și morala ascetică.

Lucrarea este structurată în patru capitole mari, care relatează aspectele vieții Bisericii și impactul acestora în societatea contemporană: învățătura revelată, organizarea canonică și experiența liturgică, ascetică și socială în lume. În primul capitol, intitulat *Fundamentarea biblică și coordonatele teologice ale misiunii creștine ortodoxe*, am considerat necesar să expun fundamentul biblic al misiunii creștine ca lucrare a lui Dumnezeu în lume. Calitatea de „trimis” al lui Dumnezeu, pe care au avut-o patriarhii, profeții și poporul ales în Vechiul Testament, este arătată de către Fiul lui Dumnezeu întrupat în Noul Testament și este paradigma fundamentală a misiunii Bisericii. Misiunea creștină, arătată concret în Biserica primară, este coordonată de către temele doctrinare principale ale credinței ortodoxe: Sfânta Treime, Iisus Hristos, Sfântul Duh, Biserica și Împărăția lui Dumnezeu.

Adevărul de credință este păstrat de conștiința continuității de învățatură și viață cu Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți ai Bisericii primelor veacuri. Gândirea patristică este o expresie de referință în teologia ortodoxă, neseparată de Sfânta Scriptură, pentru că Biserica Ortodoxă îl mărturisește pe „Dumnezeul părinților noștri” (Faptele Apostolilor 5, 30) și are „credința care o dată pentru totdeauna le-a fost dată sfinților” (Iuda 3). Comuniunea Sfintei Treimi, ca model și conținut al misiunii creștine, trimiterea Fiului și a Sfântului Duh în lume ca temei și punct de plecare al misiunii, precum și perspectiva euharistică și eshatologică a vieții Bisericii, ca scop al misiunii, reprezintă punctele cheie ale unei structuri doctrinare esențiale în afirmarea ethosului misionar ortodox.

Al doilea capitol, intitulat *Forma dinamică misionară a organizării canonice a Bisericii Ortodoxe*, prezintă formele misionare ale organizării canonice a Bisericii Ortodoxe, care au fost adoptate de către Biserică în condiții istorice diferite ale lumii. De la comunitatea euharistică locală până la sinodul național autocefal, Biserica s-a adaptat condițiilor lumii în care și-a desfășurat activitatea, găsind cele mai bune forme ale organizării sale pentru desfășurarea misiunii în concordanță cu viața Sfintei Treimi. Comunitatea locală a parohiei este manifestarea concretă a Bisericii Universale într-o comunitate umană naturală, iar spiritualitatea sa evanghelică tinde să ofere lumii un model al societății umane după chipul lui Dumnezeu.

Misiunea Bisericii lui Hristos se reflectă vizibil și în formele sale de organizare internă și externă, care o potențează și o optimizează în desfășurarea ei. *Structură internă* a Bisericii, de drept divin, cu ierarhie sacramentală și popor credincios, a determinat în curgere firească și o *structură externă*, de drept uman, cu comunități locale organizate autonom sub conducerea unui episcop, adaptată condițiilor istorice ale lumii. Autocefalia, ca formă canonică de organizare a Bisericii locale după afirmarea independenței naționale a popoarelor, devine un factor important al ethosului misionar ortodox. În acest fel, Biserica locală a neamului a păstrat și transmis credința creștină și spiritualitatea evanghelică a Bisericii Universale în cadrul unui spațiu cultural specific, având conștiința responsabilității misionare față de poporul respectiv.

Al treilea capitol, intitulat *Zidirea „Trupului lui Hristos” prin slujirea liturgică și mărturia vieții creștine*, prezintă rolul central al Sfintei Liturghii în viața creștină și dimensiunea sa socială în cadrul misiunii Bisericii. Împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului este obiectivul fundamental al vieții creștine în această lume și motivația tuturor eforturilor ascetice care generează transformarea interioară a persoanei umane. Aceasta este condiția prezenței creștinului în societate și puterea prin care el poate schimba lumea din jurul lui în Împărăție a lui Dumnezeu. Pentru aceasta el își însușește câteva valori esențiale care structurează viața și promovează misiunea creștină: familia, etica personală și socială, filantropia, patriotismul, care îl apropie de Dumnezeu.

Viața liturgică a Bisericii constituie nucleul esențial al misiunii creștine, căci trăirea în Hristos prin Duhul Sfânt, care îl edifică pe creștin ca fiu al Tatălui, determină întotdeauna lucrarea misionară în lume. Mărturia vieții Sfintei Treimi din cadrul Bisericii are rolul de a implementa viziunea evanghelică asupra existenței în toate structurile sociale, ca răspuns dat ideologiei seculare și indiferentismului religios. Aceasta se cultivă prin trăirea euharistică a Sfintei Liturghii și a celorlalte slujbe divine, prin asumarea unei mentalități ascetice

și duhovnicești și se arată în lume printr-o morală personală și o etică socială a membrilor Bisericii, concretizate în filantropie și martiriu pentru mântuirea creației lui Dumnezeu.

Al patrulea capitol, intitulat *Misiunea Bisericii Ortodoxe în societatea contemporană*, arată modul în care Tradiția creștină ortodoxă este prezentă în societatea de astăzi și prioritățile misiunii Bisericii în lumea secularizată. Valorile false ale ideologiei seculare sunt dovedite și anulate de către valorile reale ale vieții creștine propuse de ethosul misionar ortodox. Prezența și lucrarea Bisericii în societatea de astăzi trebuie să fie vie și responsabilă, oferind acesteia, ca o alternativă, tezaurul său de învățătură și trăire. Secularizarea, tehnologizarea, consumismul, hedonismul și spiritualitatea individuală sunt contracarate în cadrul misiunii Bisericii de către viața de comuniune cu Dumnezeu și cu semenii, învățătura revelată, viața liturgică, ascetismul personal și spiritualitatea comuniunii în smerenie.

Biserica Ortodoxă poate oferi lumii o altfel de viață prin misiunea sa, aducând un echilibru necesar pentru existența omului pe pământ. Prin Întruparea Sa, Fiul lui Dumnezeu a introdus natura umană în cea mai profundă intimitate a Sfintei Treimi și i-a dat posibilitatea participării veșnice la viața trinitară. În viața creștină bucuria nu este doar un moment sau un eveniment, ci mai degrabă o exprimare permanentă a inimii, pentru care este firească însușirea simțirii comuniunii noastre cu Domnul Iisus Hristos. Prin urmare, bucuria este un element esențial al vieții noastre în Hristos și semnul prezenței lui Hristos în viața noastră. Dragostea lui Hristos, bucuria lui Hristos și pacea lui Hristos, pe care noi le primim prin rugăciunea personală și Liturghia comună, sunt darurile împărtășite lumii în toate timpurile, astăzi și mâine.

Ethosul misionar ortodox ne aduce înaintea în mod esențial *ethosul lui Hristos*, capabil de a salva lumea întreagă de sub puterea celui rău prin dragostea mântuitoare care transfigurează cosmosul. Dacă creația întreagă a fost izbăvită prin jertfa lui Dumnezeu pentru oameni, destinul său veșnic va fi dobândit prin jertfa oamenilor pentru Dumnezeu.

CUPRINS

Introducere.....	1
1. Necesitatea și actualitatea lucrării.....	1
2. Stadiul actual al cercetării.....	6
Preliminarii.....	9
A. Perspectivă istorică și terminologică.....	9
A.1. Semantica termenilor „ethos”, „misiune” și „ortodox”.....	9
A.2. Definirea misiunii creștine din perspectivă ortodoxă.....	11
A.3. Credința creștină „ortodoxă” în istoria creștinismului.....	13
A.4. Constituirea ethosului misionar al Bisericii de Răsărit în decursul istoriei.....	15
B. Condițiile, scopul și motivația realizării misiunii creștine.....	19
B.1. Comuniunea cu Dumnezeu – condiția firească a omului și a creației.....	19
B.2. Scopul ultim și scopurile imediate ale misiunii creștine.....	21
B.3. Motivele realizării misiunii creștine ortodoxe.....	25
B.4. Misiunea creștină la modul lui Hristos și împlinirea ei.....	27
B.5. Biserica – Trupul lui Hristos, împlinirea misiunii creștine.....	29
I. FUNDAMENTAREA BIBLICĂ ȘI COORDONATELE TEOLOGICE ALE MISIUNII CREȘTINE ORTODOXE.....	31
I.1. Fundamentul biblic al misiunii creștine ortodoxe.....	32
I.1.1. Repere misionare în „trimiterile” Vechiului Testament.....	34
I.1.1.1. Porunca dată primilor oameni – fundament al vieții de comuniune.....	35
I.1.1.2. Legământul cu patriarhii – formă a lucrării dumnezeiești în lume.....	38
I.1.1.3. Legea poporului ales – chemare și îndreptar pe <i>calea Domnului</i>	40
I.1.1.4. Lucrarea profeților – extindere a misiunii lui Israel spre omenire.....	43
I.1.2. „Trimisul” prin excelență al Noului Legământ și misiunea Sa.....	47
I.1.2.1. „Eu sunt Lumina lumii”.....	51
I.1.2.2. „Eu sunt Pâinea vieții”.....	54
I.1.2.3. „Eu sunt Păstorul cel bun”.....	57
I.1.3. Contur misionar în porunca pascală a „Marii Trimiteri”.....	61
I.1.3.1. Hristos Cel înviat – fundamentul și autoritatea trimiterii ucenicilor.....	62
I.1.3.2. Conținutul esențial al misiunii creștine.....	66
I.1.3.3. Misiunea creștină – lucrare sinergică a omului cu Dumnezeu.....	76
I.1.4. Misiunea „la modul lui Hristos” a Bisericii primare.....	80
I.1.4.1. Pogorârea Duhului Sfânt – începutul misiunii creștine.....	82
I.1.4.2. Lucrarea Duhului Sfânt – fundamentul misiunii creștine.....	87
I.1.4.3. Calitatea de martor – exigență internă a misiunii creștine.....	90
I.2. Coordonatele teologice ale misiunii creștine ortodoxe.....	97
I.2.1. Comuniunea Sfintei Treimi – modelul, conținutul și punctul de plecare al misiunii.....	100
I.2.1.1. Relațiile intratrinitare ale Persoanelor dumnezeiești privite ca manifestare unitară a vieții divine – origine a misiunii și model al vieții creștine.....	101
I.2.1.2. Iubirea jertfelnică și veșnică a Sfintei Treimi ca deschidere către făptura creată – conținut dinamic al misiunii creștine.....	106

I.2.1.3. <i>Voința</i> Tatălui și <i>trimiterea</i> Fiului și a Duhului Sfânt ca manifestare a iconomiei dumnezeiești – teme și punct de plecare al misiunii creștine	110
I.2.2. Caracterul specific hristologic al misiunii creștine	113
I.2.2.1. Fiul Cel „Unul-Născut” <i>trimis</i> în lume pentru a chema oamenii spre „paternitatea” treimică a Tatălui	114
I.2.2.2. Fiul Cel „Întâi-Născut” <i>jertfit</i> în lume pentru a integra oamenii în „filiația” Sa treimică	117
I.2.2.3. Hristos Cel înălțat la cer și prezent real în Biserică și în lume, fundament al misiunii creștine ortodoxe și țintă a acesteia	121
I.2.3. Aspectul pnevmatologic și ecleziologic al misiunii creștine	125
I.2.3.1. <i>Trimiterea</i> și <i>pogorârea</i> Duhului Sfânt ca transpunere a vieții treimice în umanitate și manifestare vizibilă a Bisericii	126
I.2.3.2. Sfântul Duh ca <i>resort suprem</i> și <i>agent absolut</i> al lucrării misionare	130
I.2.3.3. Euharistia ca actualizare perpetuă a chemării lui Dumnezeu și a integrării oamenilor în modul de viață treimic	135
I.2.4. Accentul eshatologic al misiunii creștine	139
I.2.4.1. Trăsătura fundamental eshatologică a vieții Bisericii ca țintă ultimă a misiunii creștine	139
I.2.4.2. Pregustarea vieții veșnice în cultul divin prin <i>unirea cu Dumnezeu</i> , <i>mijlocirile sfinților</i> și <i>pomenirea celor adormiți în Domnul</i>	143
I.2.4.3. Biserica lui Hristos ca <i>prezență</i> a Împărăției lui Dumnezeu în modul „deja” și „nu încă” a împlinirii eshatologice	148
II. FORMA DINAMICĂ MISIONARĂ A ORGANIZĂRII CANONICE A BISERICII ORTODOXE ...	153
II.1. Biserica locală trăiește, păstrează și transmite credința adevărată și spiritualitatea creștină ortodoxă	154
II.1.1. Structura misionară internă a Bisericii: ierarhie sacramentală și popor credincios, preoție sfințitoare și preoție generală	156
II.1.1.1. <i>Mădularele</i> Bisericii lui Hristos: <i>clerici</i> și <i>mireni</i> , participanți la lucrarea Sfintei Treimi în lume	157
II.1.1.2. <i>Ierarhia sacramentală</i> sau <i>preoția sfințitoare</i> – condiția „mădularelor” de a fi transmițătoare a lucrării lui Hristos în Biserică	163
II.1.1.3. <i>Poporul lui Dumnezeu</i> sau <i>preoția împărătească</i> – starea „mădularelor” de a fi lucrătoare la zidirea „Trupului lui Hristos”	173
II.1.2. Structura misionară externă a Bisericii: Bisericile locale sau mărturia credinței apostolice universale într-un context uman concret	180
II.1.2.1. <i>Biserica locală</i> – manifestare concretă a credinței apostolice universale și a unității vieții celei noi în Hristos	181
II.1.2.2. Dezvoltarea istorică a <i>Bisericii lui Hristos</i> în structurile de organizare: de la <i>sinaxa euharistică locală</i> la <i>autocefalia modernă națională</i>	187
II.1.2.3. <i>Neamul</i> ca „obiectiv” al misiunii creștine și rolul autocefaliilor naționale în misiunea Bisericii	194
II.1.3. Biserica integrează în lucrarea ei toate aspectele vieții culturale ale unui <i>neam</i> care primește credința în Hristos	207
II.1.3.1. Cultura <i>neamului</i> – mijloc de propovăduire a Evangheliei	208
II.1.3.2. Evanghelia lui Hristos – factor de transcendere a culturii	211
II.2. Parohia ca formă de concretizare a Bisericii universale în contextul unei comunități locale	215
II.2.1. Organizarea misionară a parohiei într-o comunitate umană concretă ca mărturie a	217

credinței creștine ortodoxe universale	218
II.2.1.1. De la comuniunea de masă la comuniunea personală în Hristos	218
II.2.1.2. Comunitatea parohială ca manifestare a Bisericii universale	221
II.2.2. Spiritualitatea parohială: evanghelizare, sfințire și pastorație prin integrarea vieții umane în ritmul liturgic eclezial	227
II.2.2.1. Împărtășirea euharistică – nucleul spiritualității parohiale	227
II.2.2.2. Cultul divin – <i>matrice</i> a vieții în Hristos și a misiunii în parohie	230
II.2.2.3. Comunitatea parohială – mărturie a vieții celei adevărate în lume	237
II.2.3. Parohia ca model creștin de comunitate umană	241
II.2.3.1. Societatea umană văzută prin ochii lui Dumnezeu	242
II.2.3.2. Comuniunea cu Hristos ca tipar al funcționării societății umane	246
III. ZIDIREA «TRUPULUI LUI HRISTOS» PRIN SLUJIREA LITURGICĂ ȘI MĂRTURIA VIEȚII CREȘTINE	251
III.1. Caracterul liturgic-sacramental și spiritual-ascetic al misiunii creștine ortodoxe	253
III.1.1. Sfânta Liturghie ca nucleu al vieții bisericești – factor dinamic, modalitate de realizare și finalitate a misiunii creștine în Biserică	255
III.1.1.1. Sfânta Liturghie ca motivație pentru misiunea creștină	256
III.1.1.2. Sfânta Liturghie ca metodă a misiunii creștine	262
III.1.1.3. Sfânta Liturghie ca obiectiv al misiunii creștine	264
III.1.2. Viața liturgică a Bisericii în cultul divin – structura vizibilă a comuniunii cu Sfânta Treime și cadru al lucrării misionare în lume	268
III.1.2.1. Sfintele Taine și Ierurgiile – izvoarele trăirii creștine în Biserică	270
III.1.2.2. Sfintele Laude – manifestarea doxologică a trăirii în Hristos	278
III.1.2.3. Sărbătorile creștine – participare tainică la istoria mântuirii	283
III.1.3. Îndrumarea duhovnicească ca element al misiunii creștine – act profetic de urmare a căii spre Împărăția lui Dumnezeu	287
III.1.3.1. Viața în <i>Duh</i> și <i>Adevăr</i> – o lucrare perpetuă a Bisericii	288
III.1.3.2. Paternitatea duhovnicească – garanția vieții în Hristos	292
III.1.3.3. Responsabilitatea personală – obiectivul generic al îndrumării duhovnicești în viața creștină	297
III.1.4. Mijloacele și metodele creșterii duhovnicești în viața creștină – surse de întărire a dinamicii misionare în Biserică	302
III.1.4.1. Sfânta Scriptură, Sfintele Icoane și Viețile Sfinților – mijloace de transmitere a vieții duhovnicești în misiunea creștină	304
III.1.4.2. Rugăciunea, postul și milostenia – metode de întărire și creștere a vieții duhovnicești în misiunea Bisericii	309
III.1.4.3. Monahismul creștin – expresie a vieții duhovnicești în trăirea creștină-ortodoxă	313
III.2. Dimensiunea socială a misiunii creștine ortodoxe	318
III.2.1. Familia creștină ca deprindere a conviețuirii sociale: temeiurile și scopurile ei din perspectiva misiunii creștine ortodoxe	320
III.2.1.1. Omul destinat comuniunii – temeiul existențial al familiei	321
III.2.1.2. Relația dintre Hristos și Biserică – model de viață în familie	324
III.2.1.3. <i>Mica Biserică</i> de acasă – temelia societății și a vieții creștine	327
III.2.2. Morala personală și etica socială a creștinilor în misiunea Bisericii	332

III.2.2.1. Asumarea identității creștine – chip al moralității personale	334
III.2.2.2. Calitatea de <i>mădular</i> al <i>Trupului</i> – formă a eticii sociale creștine	338
III.2.3. Filantropia creștină ca parte componentă a misiunii Bisericii	347
III.2.3.1. <i>Taina fratelui</i> sau întâlnirea cu Hristos prin cei oropsiți	347
III.2.3.2. <i>Liturghia după Liturghie</i> sau transpunerea în viață a Euharistiei	351
III.2.4. Relația dintre Biserică și Stat ca factor reglator al misiunii creștine	356
III.2.4.1. Statul ca ipostază a <i>lumii</i> și cadru al mărturisirii creștine	359
III.2.4.2. <i>Succesul</i> și <i>eșecul</i> lumii creștine în relația Bisericii cu Statul	363
III.2.4.3. <i>Simfonia</i> bizantină – model misionar al relației Bisericii cu Statul	367
IV. MISIUNEA BISERICII ORTODOXE ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ	370
IV.1. Actualizarea Tradiției apostolice în societatea contemporană	373
IV.1.1. Contextul societății contemporane secularizate și neajunsurile ei	375
IV.1.1.1. Secularizarea – o problemă stringentă pentru misiunea Bisericii	377
IV.1.1.2. Tehnologizarea – iluzia puterii omului secularizat	382
IV.1.1.3. Consumismul – între necesitate și idolatrie	385
IV.1.1.4. Hedonismul – idolatrizare a trupului și pan-sexualism	388
IV.1.1.5. Spiritualitatea individualistă – formă subtilă de idolatrie	391
IV.1.1.6. <i>Corectitudinea politică</i> – zeul toleranței libertine și autonome	394
IV.1.2. Comunitatea creștină ortodoxă mărturisitoare și viața ei în Hristos	398
IV.1.2.1. Comuniunea cu Dumnezeu și cu semenii în viața creștină	399
IV.1.2.2. Învățătura revelată – reperul axiologic în aflarea sensului vieții	405
IV.1.2.3. Viața liturgică – însușirea concretă a trăirii în Hristos	410
IV.1.2.4. Asceza creștină – eliberare din robia idolatriei	418
IV.1.2.5. Spiritualitatea creștină autentică – smerenie și înviere în Hristos	423
IV.1.2.6. Îndrumarea duhovnicească – călăuzire în adevărul Evangheliei	427
IV.2. Contribuția creștinismului ortodox la definirea noilor realități ale societății umane contemporane	432
IV.2.1. Provoacărele societății secularizate și reacțiile contextuale ale comunității creștine pentru binele evanghelic al omului	434
IV.2.1.1. Contextul social-cultural al misiunii Bisericii în lumea modernă	436
IV.2.1.2. Contextul economic-politic al misiunii Bisericii în lumea modernă	440
IV.2.1.3. Contextul confesional-religios al misiunii Bisericii în lumea modernă	444
IV.2.2. Perspectivele misionare ale Bisericii Ortodoxe și responsabilitatea sa apostolică în lumea postmodernă a secolului XXI	450
IV.2.2.1. Perspectivele misionare ale Ortodoxiei în lumea contemporană	451
IV.2.2.2. Necesitatea afirmării conștiinței apostolice a Bisericii Ortodoxe în secolul XXI	457
Concluzii	463
Bibliografie	470
Summary	490
Curriculum vitae	492
Declarație	494
Cuprins	495

